

Ritualer till salu

Introduktion

HELENE BREMBECK är docent i etnologi vid Göteborgs universitet och knuten till Centrum för konsumentvetenskap (CFK). Hon är en av ledarna för projektet "Kommersiella kulturer i ett etnologisk-ekonomiskt perspektiv", där hennes egen delstudie handlar om föräldrar och barn på McDonald's. De senaste bokpublikationerna är *antologierna Elusive Consumption, tillsammans med Karin M. Ekström (Berg 2004) och Beyond the competent child tillsammans med Barbro Johansson och Jan Kampmann (Roskilde University Press 2004).*

Det är i stort sett omöjligt att tänka sig barnens födelsedagstårta utan svarvade ljus i glatt färgade plasthållare, bröllop utan inbjudningskort, dop utan gåvor och begravningar utan blomsteruppsättningar. Även marknadens egna ritualer som bolagsstämman innefattar presentpåsar och småkakor med bolagets logga på, visar Magnus Mörck och Maria Tullberg i den första artikeln i detta temanummer av *Kulturella Perspektiv*. Så intimt är ritualer förknippade med marknad och konsumtion, och så ihärdigt försöker marknaden nyttja ritualkonceptet för att skapa alltfler och allt intensivare upplevelser.

Ritualer är koncentrerade, betydelsebärande handlingssekvenser, som är avskilda från andra vardagliga aktiviteter och som är under ständig omförhandling och förändring, hävdar Barbro Klein i *Gatan är vår* (1995). Historieprofessorn Ellen Pleck visar i boken *Celebrating the family. Ethnicity, Consumer Culture, and Family Rituals* (2000) hur ritualernas standardrekvisita – presenter, blommor, kort och godis – ingick som en etablerad del i alla de stora familjeritualerna i USA redan i början av 1900-talet. I det sena 1800-talets sentimentalisering av familjelivet kombinerades religiositet, familism och spendersamhet på sätt som fick affärsägare, florister, kistmakare och försäljare av kort och konfektyr att jubla. Sötsaker och desserter, presenter, blommor, fotografier och fantasifulla bordsdekorationer gjorde familjehögtiderna vackrare, känslosammare, lyxigare, mer minnesvärda, välsmakande och beständiga. Mäns marginalisering i ritualkulturen gav utrymme för en kvinnlig gemenskap, där kvinnor förberedde festandet tillsammans och fick utrymme att visa upp kreativitet och inhösta beröm från andra kvinnor för sin skick-

lighet och sitt artisteri. En intressant nutida motbild är bolagsstämman kompakta manliga homosocialitet, där kvinnor har svårt att få utrymme annat än som avväpnande färgklickar.

Den kvinnligt orkestrerade uppvisningen i välstånd, status, etikett och sentimentalitet inom familjen har gradvis under 1900-talet förbytts mot ett post-sentimentalt ritulfirande, menar Pleck. Detta kan ses både som en reaktion mot borgerligt överdåd och etikett och som ett nytt mer ironiskt sätt att använda sentimentalitet i vår tid, inte som en essens utan som ett vackert hölje eller framhävande relief. 1900-talets stora samhällsförändringar har drivit på, inte minst kvinnors ökade yrkesarbete, som reducerat tid, lust och ork att arrangera stora fester i hemmet, men samtidigt givit tvåförsörjarfamiljen större ekonomiska resurser att slösa på en krympande barnskara, vidare konsumtionssamhällets tillväxt och vår alltmer globala, mångkulturella och medialiserade tillvaro i stort. Hennes iakttagelser stämmer också väl ihop med det nya ritualparadigm Catherine Bell lyfter fram i boken *Ritual Perspectives and Dimensions* (1997), där innerlighet och den personliga upplevelsen står i centrum.

Först ut med ett mer postsentimentalt uttryck var begravningarna. Första världskriget hade tagit udden av oscarianernas excesser med överdådiga ceremonier, bronskistor, balsameringar och gravmonument i marmor. Nu var det istället det enkla och sparsmakade som gällde. Istället för att hylla och bekräfta familjeidealet, lyfte postsentimentalismen fram individualistiska, pluralistiska, terapeutiska och konsumistiska värden. Att skapa nya ritualer för att sörja hunden eller något annat älskat husdjur har blivit en upplevd

rättighet och ett behov, visar Lynn Åkeson i sin artikel om husdjursbegravningar. Sorgeceremonierna för Hunden Hannibal och musen Mysan är goda exempel på den rituella "feel-good-effekt" dagens ritualparadigm föreskriver, hävdar hon.

Medan begravningarna var först att flytta ut ur familjen var barnkalasen sist. De började firas i välbärgade familjer under 1800-talets slut, framburna av en ny tro på individen, affektion mellan föräldrar (mödrar) och barn och en ny betoning av tid och kronologi. Redan från början har frambärandet av gåvorna, presenterna, varit det allra viktigaste inslaget, påhejat av en växande leksaksindustri. Under 1900-talet har de blivit alltmer barnstyrda, men det är först de allra senaste åren barnkalaset på allvar tagit klivet ut ur familjen, visar Helene Brembeck i sin artikel om McDonald's-kalaset. Hos snabbmatskedjan har kalaset som helhet blivit en vara, där anställd personal underhåller barnen, skär tårtan och organiserar lekar och presentutdelning medan föräldrarna tittar på.

Där begravningarna blivit enklare, personligare, innerligare har brölloppen blivit alltmer överflödande och påkostade. De stora brölloppen med bruden klädd i vitt var vid sidan av den borgerliga julen 1800-talets främsta ritualinnovation, den viktigaste dagen i en ung kvinnas liv, ett uttryck för romantisk kärlek, då de två får varandra och lever lyckliga i alla sina dagar. På senare år har brölloppen utvecklats till veritabla orgier i tyll, blommor, smycken, presenter och mat. Den diamantförsedda vigselringen, som spelar en framträdande roll i Eva Knuts artikel, började marknadsföras redan på 1940-talet i USA under devisen "diamanter är för evigt". Ju större ring, ju större, mer romantisk och trofastare kärlek. Alltsedan 1900-talets

mitt har också förberedelserna alltmer flyttat ut från hemmet i takt med att nya serviceyrken tillkommit. Redan 1947 fanns omkring femhundra "bridal secretaries" i USA, visar Pleck, vanligtvis anställda av varuhus, som gav råd om etikett, heminredning, catering, blomsterarrangemang, fotograf, t.o.m. tips inför bröllopsresan. Senare har hon kallats planerare, konsult eller rådgivare. I Karin Salomonssons artikel framträder hon i 2000-talets början, som en bröllopets ceremonimästare; brudparets (brudens) förtrogna, som tolkar och iscensätter det personliga, samtidigt som hon befäster normer för bröllopsritualen.

Bröllopet har också lånat rekvisita till den familjefestlighet som börjat följa den kyrkliga dopceremonin. I välbärgade familjer vid förra sekelskiftet kunde den utformas som en elegant lunch eller middag, där tårtan, som imiterar bröllopstårten, var höjdpunkten. Liksom bröllopets färg är vitt är också dopets det. Vid 1800-talets mitt specialbeställdes spetsar från Paris till de mondänaste dopklänningarna och presentbord dukades med vit linnéduk. Etiketsböcker råde män att ge en gåva av silver och kvinnor ett broderi. Silvergåvorna gäller än i form av bilar, skedar och sparbössor, visar Charlotte Hagström, men de får alltmer konkurrens av små klädesplagg och leksaker som den lilla mottagaren kan ha en mer omedelbar glädje av. Föremål som uttryck för affektion och värde har också medfört att pysslandet med tingen i hemmet blivit alltmer ritualiserat, i synnerhet gäller det dyrbara föremål som glas, som samlas, ställs ut, belyses, dammas och beundras, visar Karin M. Ekström i sin artikel. Haussen för prylar har också givit upphov till nya offentliga ritualliknande tilldra-

gelser som nostalgimässor, auktioner och TV:s Antikrundan. Sådana samlingsföremål har t.o.m. hittat in på museerna, t.ex. på den utställning om glas i samlares gömmor, som Växjö glasmuseum ordnat under 2005 och som får en presentation i artikeln.

Mary Douglas hör till dem som förutspått ritualernas försvinnande i en tid av tilltagande individualism (1993), men så verkar inte bli fallet. Under senare år har nya ceremonier börjat ta form, för skilsmässor, namngivning och husdjursbegravningar. I ett alltmer sekulariserat samhälle söker människor nya ritualer för att upprätthålla och förändra relationer, för att underlätta komplicerade livscykeländringar, sörja förluster, fira livet och uttrycka djupt kända känslor. Traditionellt och nyskapat fortsätter att blandas, som när föräldrar konstruerar websidor med fotografier av barnens födelsedagspresenter, blivande brudpar publicerar önskelistor på nätet och virtuella begravningsplatser, som *Spinn! – Kattkyrkogården* kan besökas.

Ritualer fortsätter att fascinera och förundra. I detta nummer av *Kulturella Perspektiv*, som är resultatet av ett fruktbart möte mellan projektgrupperna *Kommersiella kulturer*, *Den dekorerade mannen* och *Ritualernas marknad*, vid Centrum för konsumentvetenskap, Göteborgs universitet respektive Lunds universitet/Campus Helsingborg, vill vi dela med oss av vår egen förundran och lyfta fram studiet av nygamla ritualer, ritualelement och ritualiserade skeenden i marknadens och konsumtionens mitt som ett sätt att få nya insikter och ny kunskap inte bara om betydelsebärande inslag i det sociala livet utan också om det vi värderar mest i våra privata liv.